

REPUBLIEK VAN LICHT

ANDRÉS BARBA BIJ DE BEZIGE BIJ

Het zusje van Katia

Andrés Barba

Republiek van licht

Vertaald door
Irene van de Mheen

2019

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De vertaler ontving voor deze vertaling een project-
subsidie van het Nederlands Letterenfonds

Copyright © 2017 Andrés Barba

Copyright Nederlandse vertaling © 2019 Irene van de Mheen

Oorspronkelijke titel *República luminosa*

Oorspronkelijke uitgever Anagrama, Barcelona

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Foto auteur Daniel Mordzinski

Vormgeving binnenwerk Adriaan de Jonge, Amsterdam

Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 031 3200 6

NUR 302

debezigebij.nl

Voor Carmen, die uit gekleurde aarde bestaat

Ik ben een kind en een wilde, twee schepsels
die niet belachelijk kunnen zijn.

Paul Gauguin

ALS MIJ WORDT gevraagd naar de 32 kinderen die in San Cristóbal omkwamen, hangt mijn antwoord altijd af van de leeftijd van mijn gesprekspartner. Tegen iemand van mijn eigen leeftijd zeg ik dat begrijpen niets anders is dan het reconstrueren van wat we alleen in fragmenten hebben gezien; aan jongere mensen vraag ik of ze in slechte voortekenen geloven. Bijna altijd antwoorden ze dan ontkennend, alsof daarin geloven betekent dat je weinig waarde hecht aan vrijheid. Ik stel dan verder geen vragen en vertel hun mijn versie van de feiten, dat is namelijk het enige wat ik heb en het heeft toch geen zin om te

proberen hen ervan te overtuigen dat het er niet zo-
zeer om gaat of ze al dan niet aan hun vrijheid hech-
ten, als wel dat ze niet zo naïef moeten zijn om te
denken dat het recht altijd zijn beloop krijgt. Als ik
iets doortastender was of iets minder laf, dan zou ik
mijn verhaal altijd met dezelfde opmerking begin-
nen: 'Bijna iedereen krijgt wat hij verdient en slechte
voortekenen bestaan.' Reken maar dat ze bestaan.

Toen ik naar San Cristóbal kwam, nu tweeëntwin-
tig jaar geleden, was ik een jonge medewerker van
Sociale Zaken uit Estepí die net promotie had ge-
maakt. In een paar jaar tijd was ik van een magere
jonge jurist veranderd in een pasgetrouwde man die
er door het geluk een stuk knapper uitzag dan hij van
nature was. Het leven leek me een simpele opeenvol-
ging van relatief makkelijk te overwinnen moeilijk-
heden, gevolgd door een misschien niet makkelijke,
maar wel zo onvermijdelijke dood dat het geen zin
had om erover na te denken. Maar juist dat was ple-
zier, juist dat was jong zijn en juist dat was de dood, al
wist ik dat toen nog niet en hoewel ik me in wezen
nergens in vergiste, vergiste ik me overal in. Ik was
verliefd geworden op een vioollerares die oorspron-
kelijk uit San Cristóbal kwam, drie jaar ouder dan ik
en moeder van een meisje van negen. Ze heetten al-
lebei Maia en allebei hadden ze een geconcentreer-
de blik in hun ogen, een kleine neus en donkere lip-
pen, die voor mij het toppunt van schoonheid waren.
Bij vlagen had ik het gevoel dat ik was uitverkoren

door een geheim genootschap en ik was zo blij dat ik in hun ‘netten’ verstrikt was geraakt dat ik toen ik de overplaatsing naar San Cristóbal aangeboden kreeg, onmiddellijk naar hun huis rende om het te vertellen en Maia meteen ten huwelijk vroeg.

Ik kreeg de baan omdat ik twee jaar eerder in Estepí een integratieplan had ontwikkeld voor inheemse gemeenschappen. Het idee was eenvoudig en bleek goed te werken als modelprogramma: het bestond eruit de inheemse bevolking het alleenrecht te geven op de teelt van bepaalde producten. In die stad kozen we voor sinaasappels en we legden de bevoorrading van bijna vijfduizend mensen in handen van de inheemse gemeenschap. Het programma veroorzaakte bijkans een kleine chaos in de distributie, maar uiteindelijk werd de gemeenschap wakker en na wat aanpassingen slaagden ze erin uit te groeien tot een kleine, meer dan kredietwaardige coöperatie waarmee ze tot op de dag van vandaag grotendeels in hun onderhoud voorzien.

Het programma was zo succesvol dat de landelijke overheid contact met mij opnam om het in San Cristóbal te herhalen met de drieduizend leden tellende Ñeê-gemeenschap. Ze boden me een huis aan en een leidinggevende functie bij de afdeling Sociale Zaken. Maia kon op haar beurt haar lessen aan de kleine muziekschool in haar geboortestad weer oppakken. Ze zou het nooit toegeven, maar ik wist dat ze ernaar uitkeek in goeden doen terug te keren naar

de stad die ze uit armoede had moeten verlaten. De betrekking voorzag ook in de scholing van het meisje ('het meisje' noemde ik haar altijd en 'meisje' als ik me direct tot haar richtte) en een salaris dat ons in staat stelde te sparen. Wat had ik me nog meer kunnen wensen? Ik kon mijn blijdschap nauwelijks bedwingen en vroeg Maia me alles te vertellen over het oerwoud, de rivier de Eré, de straten van San Cristóbal... Terwijl zij vertelde, leek het of ik binnendrong in een dichte, verstikkende vegetatie en plotseling op een paradijselijk oord stuitte. Mijn verbeelding was misschien niet erg origineel, maar niemand kan beweren dat ik niet optimistisch was.

Op 13 april 1993 kwamen we in San Cristóbal aan. De vochtige warmte was drukkend en aan de hemel was geen wolkje te zien. Terwijl we in onze oude bus ernaartoe reden, zag ik in de verte voor het eerst de ontzagwekkende bruine watermassa van de Eré en het regenwoud van San Cristóbal, dat ondoordringbare, groene monster. Ik was niet gewend aan het subtropische klimaat en sinds we de rode zandweg hadden genomen die van de snelweg naar de stad voerde, baadde ik in het zweet. De versuffing van de reis vanuit Estepí (bijna duizend kilometer) had me ondergedompeld in een enigszins melancholische stemming. Bij aankomst leek alles aanvankelijk een droom, maar daarna kwam de armoede in al haar rauwheid op me af. Ik had me op een arme provincie ingesteld, maar echte armoede is iets heel anders

dan de armoede in je verbeelding. Ik wist toen nog niet dat het oerwoud de armoede gladstrijkt, één maakt en in zekere zin uitwist. Het probleem van San Cristóbal, zo heeft een burgemeester van de stad eens gezegd, is dat het er altijd maar een kleine stap is van het miserabele naar het schilderachtige. Zo is het precies. De trekken van de Ñeê-kinderen zijn ondanks hun smerigheid – of misschien juist daardoor – uitermate fotogeniek en het subtropische klimaat wekt de illusie dat er iets onvermijdelijks aan hun situatie is. Of anders gezegd: een mens kan de strijd aangaan met een ander mens, maar niet met een waterval of een onweersbui.

Maar van achter de autoruit had ik ook iets anders opgemerkt: dat de armoede in San Cristóbal tot op het bot kon worden ontleed. De effen, primaire kleuren waren van een gekmakende glans: het intense groen van de wildernis als een muur van vegetatie langs de weg, het stralende rood van de aarde, het felle blauw van de lucht dat je je ogen deed dichtknijpen, het diepe bruin van de vier kilometer brede Eré; alles gaf me op niet mis te verstane wijze te kennen dat ik geen enkele herinnering bezat om dat wat ik nu voor het eerst zag mee te vergelijken.

Bij aankomst in de stad kregen we in het gemeentehuis de sleutel van onze woning, waarna een medewerker bij ons instapte om de weg te wijzen. Toen we er bijna waren, doemde op minder dan twee meter afstand van de auto ineens een enorme herders-

hond op. Het leek wel een hallucinatie – waarschijnlijk door de vermoeidheid van de reis – alsof de hond uit de lucht was komen vallen in plaats van dat hij de weg overstak. Ik kon niet meer remmen. Met mijn handen uit alle macht het stuur omklemmend voelde ik de dreun en hoorde ik het geluid dat je als je het eenmaal hebt gehoord, nooit meer vergeet: dat van een lichaam dat tegen een bumper smakt. We stapten razendsnel uit. Het was geen reu maar een teefje en ze was zwaargewond, ze hijgde en ontweek onze blik alsof ze zich ergens voor schaamde.

Maia knielde bij haar neer en aaide haar over haar rug, waarop de hond begon te kwispelen. We besloten haar onmiddellijk naar een dierenarts te brengen en terwijl we daarnaar op weg waren, in dezelfde bus als waarmee we het dier net hadden aangereden, kreeg ik het gevoel dat die straathond twee tegenstrijdige dingen tegelijkertijd was: zowel een gunstige aanwezigheid als een verschrikkelijk voorteken, een vriendin die me in de stad verwelkomde, maar ook een bezorger van een akelige boodschap. Ik had het gevoel dat zelfs Maia's gezicht was veranderd sinds we daar waren. Enerzijds was het gewoner geworden – ik had nog nooit zoveel vrouwen gezien die op haar leken – anderzijds mysterieuzer, en haar huid leek zachter en tegelijkertijd sterker, haar blik harder, maar ook minder star. Ze had de hond op schoot genomen en het bloed van het dier maakte vlekken op haar broek. Op de achterbank zat het

meisje en staarde naar de bloederige wond. Elke keer dat de bus door een kuil reed, draaide het dier zich om en liet een melodieuw gekerm horen.

Men zegt wel dat San Cristóbal je in het bloed zit of niet, een cliché dat mensen overal ter wereld op hun geboortestad toepassen, maar hier krijgt het een minder algemene en werkelijk bijzondere dimensie. Want het is juist het bloed dat zich aan San Cristóbal moet aanpassen, zijn temperatuur moet reguleren en zich moet overgeven aan de zwaarte van de wildernis en de rivier. De vier kilometer brede Eré zelf vond ik vaak op een enorme bloedrivier lijken en in de regio staan bomen waarvan het sap zo donker is dat je ze haast niet als iets plantaardigs kunt zien. Bloed stroomt overal, het vervult alles. Achter het groen van de wildernis, achter het bruin van de rivier, achter het rood van de aarde is altijd het bloed, bloed dat zich een weg baant en de dingen voltooit.

Mijn doop was dus letterlijk. Toen we bij de dierenarts aankwamen, was de hond meer dood dan levend en toen ik haar uit de auto tilde, kwam ik onder een stroperige substantie te zitten die op mijn kleding zwart kleurde en een onaangename, zoute geur verspreidde. Maia drong erop aan dat haar poot werd gespalkt en de wond op haar rug werd gehecht; de hond sloot haar ogen alsof ze de strijd opgaf. Ik had de indruk dat haar ogen nerveus heen en weer bewogen onder haar gesloten oogleden, zoals bij mensen wanneer ze dromen. Ik probeerde me voor

te stellen wat het dier zag, wat voor zwerversleven voor haar geestesoog voorbijtrok, en ik hoopte vurig dat ze weer beter zou worden en zou overleven, alsof mijn veiligheid daar voor een belangrijk deel van afhing. Ik ging naar haar toe en legde mijn hand op haar warme snuit in de zekerheid, de overtuiging haast, dat ze me begreep en bij ons zou blijven.

Twee uur later lag het dier op de binnenplaats van ons huis te janken en maakte het meisje een bak rijst met restjes eten voor haar klaar. We gingen samen zitten en ik zei dat ze maar een naam voor haar moest bedenken. Ze trok rimpeltjes in haar neus terwijl ze nadacht, haar gebruikelijke manier om een beslissing interessant te maken, en zei: 'Moira.' En zo heet ze nog steeds, terwijl ze zoveel jaar later een paar meter verderop ligt te slapen; een oude hond op de vloer in de gang. Moira. Nu ze tegen alle verwachtingen in al de helft van het gezin heeft overleefd, is het wellicht niet ondenkbaar dat ze het hele gezin zal overleven. Pas nu dringt haar boodschap tot me door.

ALS IK ME die eerste jaren in San Cristóbal voor de geest probeer te halen, moet ik telkens denken aan een vioolstuk dat Maia met veel moeite instudeerde, 'The Last Rose of Summer' van Heinrich Wilhelm Ernst, een traditioneel Iers volksliedje dat ook door Beethoven en Britten op muziek is gezet en waarin twee werkelijkheden om voorrang lijken te strijden: een ietwat sentimentele melodie en een overweldigend vertoon van virtuositeit. De tegenstelling tussen het oerwoud en San Cristóbal was als die twee waarheden, aan de ene kant was er de onverbiddelijke, veel te onmenselijke werkelijkheid

van het oerwoud, aan de andere kant een eenvoudige waarheid, wellicht minder waarachtig maar ongetwijfeld handzamer, de waarheid waarmee we probeerden te leven.

Het was niet zo dat San Cristóbal een grote verrassing was: een provinciestad van tweehonderdduizend inwoners met haar traditionele families (die hier ‘oud’ genoemd worden, alsof sommige families ouder zijn dan andere), haar politieke verwickelingen en haar subtropische traagheid. Ik paste me beter en sneller aan dan ik had verwacht. Al na een paar maanden worstelde ik alsof ik nooit anders had gedaan met ambtenaren die er de kantjes af liepen, de straffeloosheid van bepaalde politici en typisch provinciale problemen, die meestal doorgeschoven, ondoorzichtig en uitermate onoplosbaar zijn. Behalve haar lessen aan de muziekschool had Maia ook een paar privéleerlingen, jonge dametjes uit de welgestelde kringen van San Cristóbal, hooghartige meisjes die vrijwel zonder uitzondering mooi waren. Ook had ze het contact weer aangehaald met twee vriendinnen, die hun mond hielden zodra ik het huis binnenkwam, maar wier stemmen ik altijd om het hardst hoorde roepen als ik nog voor de deur stond. Net als Maia hadden ze een Ñeê-achtergrond en doceerden ze klassieke muziek. Samen vormden ze een strijktrio en gaven uitvoeringen in de stad en de naburige dorpen waarmee ze enorm veel succes oogstten, niet zozeer omdat ze zo goed waren, maar omdat er niemand anders was die dat deed.

Wat ik jarenlang als een komische, tegenstrijdige karaktertrek van mijn vrouw had gezien, namelijk het feit dat ze zich aan klassieke muziek wijdde terwijl ze alleen dansmuziek als echte muziek beschouwde, werd voor mij op dat moment volkomen begrijpelijk. Klassieke muziek had niet zozeer de functie van muziek (noch voor haar noch voor de mensen die haar concerten bijwoonden), maar eerder van stagnatie. Klassieke muziek was gecomponeerd volgens criteria die te ver van hen afstonden en ontsproten aan breinen die te zeer van hen verschilden, maar dat betekende niet dat het publiek er niet gevoelig voor was. Als Maia haar muziek speelde, kregen haar toehoorders dezelfde uitdrukking op hun gezicht als ze zouden hebben gehad bij het luisteren naar een bijzonder mooie, maar desalniettemin onbegrijpelijke vreemde taal. Dat Maia die muziek zo vol overgave kon spelen en onderwijzen kwam in feite doordat ze die als iets oneigens zag waarmee ze zich niet emotioneel kon verbinden. Voor Maia was klassieke muziek iets wat zich uitsluitend in haar hoofd voltrok, terwijl andere muziek – cumbia, salsa, merengue – zich in haar lichaam, haar buik, nestelde.

Soms lijkt het alsof je aan boord van een machtige onderzeeër moet gaan om de diepten van de menselijke ziel te bereiken, maar vervolgens vind je jezelf terug in een badkuip terwijl je in een duikpak kopje-onder probeert te gaan. Met plaatsen heb je dat ook.

Als er iets is wat kleine steden kenmerkt, is het wel dat ze als wandluizen op elkaar lijken: naast elkaar reproducteren ze dezelfde mechanismen van machtsbehoud, dezelfde netwerken die elkaar legitimeren, dezelfde vriendjespolitiek. Ook brengen ze om de zoveel tijd hun eigen kleine lokale helden voort: een uitzonderlijk musicus, een bijzonder revolutionaire familierechter of een Moeder Courage, maar ook deze kleine helden lijken deel uit te maken van een organisme dat op hun rebellie rekt om aan de macht te kunnen blijven. Het kleinstedelijke leven lijkt zo gereguleerd en voorspelbaar als een metronoom en soms is het net zo ondenkbaar dat je je lot kunt ontlopen als dat de zon in het westen opkomt. Maar dat is precies wat er af en toe gebeurt: de zon komt in het westen op.

Iedereen ziet de overval op de Dakota-supermarkt als het begin van de onlusten, maar het probleem was al veel eerder ontstaan. Waar kwamen de kinderen vandaan? De bekendste film over het onderwerp, de tendentieuze, zo niet regelrecht leugenachtige documentaire *De kinderen* van Valeria Danas, begint met de bloederige beelden van de supermarkt waarbij een voice-over plechtig vraagt: 'Waar kwamen de kinderen vandaan?' Toch blijft dat de grote vraag. Waar kwamen ze vandaan? Als je niet had meegemaakt dat ze er ooit niet waren, zou je haast denken dat die smerige kinderen met hun warrige haar en hun zonverbrande gezichten, die deson-

danks een vreemde zweem van waardigheid bezaten, altijd al in onze straten hadden rondgezworven.

Het is moeilijk te zeggen wanneer we aan hun aanwezigheid begonnen te wennen en of we de eerste keer dat we de kinderen zagen verbaasd waren. Van alle theorieën die in omloop waren, was die van Víctor Cobán misschien het minst absurd, toen hij in zijn column in *El Imparcial* schreef dat de kinderen ‘druppelsgewijs’ naar de stad waren gekomen en aanvankelijk werden verward met de Ñeê-kinderen, die we altijd bij de stoplichten wilde orchideeën en citroenen zagen verkopen. Bepaalde soorten termieten kunnen tijdelijk het uiterlijk van een andere soort aannemen, zodat ze kunnen binnendringen in een omgeving waarin ze niet thuishoren om hun echte uiterlijk pas prijs te geven nadat ze zich geïnstalleerd hebben. Misschien volgden de kinderen – met de woordeloze intelligentie van insecten – dezelfde strategie en deden ze al het mogelijke om verward te worden met de Ñeê-kinderen met wie wij vertrouwd waren. Maar ook al was dat het geval geweest, het gaf nog geen antwoord op de vraag: waar kwamen ze vandaan? En vooral: waarom waren ze allemaal tussen de negen en dertien jaar?

Volgens de eenvoudigste theorie (maar ook die met de minste bewijzen) ging het om ontvoerde kinderen uit de hele provincie die door mensenhandelaars ergens in de jungle bij de Eré vastgehouden. Dat zou ook niet voor het eerst zijn geweest. Een

paar jaar eerder, in 1989, werden er zeven meisjes bevrijd die op het punt stonden te worden ‘gedistribueerd’ naar bordelen in het hele land, en de foto’s die de politie had gemaakt toen ze de meisjes in een kleine schuur in de jungle aantrof, op slechts enkele kilometers van San Cristóbal, lagen nog vers in het collectieve geheugen. Zoals bepaalde gebeurtenissen in je leven korte metten maken met je argeloosheid, betekenden die foto’s een keerpunt in het bewustzijn van San Cristóbal. Niet alleen moest er een onbetwistbare sociale werkelijkheid worden geaccepteerd, ook de bijbehorende schaamte was deel gaan uitmaken van het collectieve bewustzijn, stilzwijgend zoals traumatische gebeurtenissen het karakter van bepaalde families vormen.

Om die reden ging men er destijds van uit dat de kinderen uit een vergelijkbare ‘kazerne’ waren ontsnapt en van de ene op de andere dag in de stad waren opgedoken. Die theorie – zonder enig fundament dus – was gebaseerd op de twijfelachtige eer dat we landelijk gezien de provincie waren met de meeste ontvoerde kinderen, maar verklaarde ook meteen de ‘onbegrijpelijke’ taal die de 32 zouden spreken, waarvan men toen dacht dat het een vreemde taal was. Wat iedereen destijds over het hoofd leek te zien, was dat die theorie impliceerde dat het aantal kindbedelaars in de stad van de ene op de andere dag met zeventig procent was gestegen zonder dat er alarm werd geslagen.

Nu ik de notulen van de afdeling Sociale Zaken herlees (waarvan ik in die maanden, zoals ik al zei, directeur was) zie ik dat kinderbedelarij op 15 oktober 1994 voor het eerst op de agenda staat, dat wil zeggen twaalf weken voor de overval op de Dakota. Dat betekent – als je in aanmerking neemt hoelang het in San Cristóbal duurt voor een reëel probleem het institutionele terrein heeft bereikt – dat de aanwezigheid van de kinderen ten minste twee of drie maanden eerder al een feit was, in juli of augustus van dat jaar dus.

De theorie van de massale vlucht uit een junglehoofdkwartier is zo ongerijmd dat de ‘magische hypothese’ van Itaete Cadogán bijna geloofwaardiger is, terwijl deze afgevaardigde van de Ñeê-gemeenschap hartelijk werd uitgelachen toen hij beweerde dat de kinderen aan de rivier waren ‘ontsproten’. Als je ‘ontspruiten’ minder letterlijk neemt, is de aannahme dat ze door een plotselinge connectie van hun gedachten in San Cristóbal bij elkaar waren gekomen misschien niet helemaal onwaarschijnlijk. Hoewel meer dan de helft van deze kinderen uit dorpen en steden rondom San Cristóbal kwam (en het maar voor een klein deel om ontvoerde kinderen ging), weten we nu dat anderen op onverklaarbare wijze afstanden van ruim duizend kilometer aflegden en uit steden als Masaya, Siuna of San Miguel del Sur kwamen. Nadat de stoffelijke overschotten waren geïdentificeerd, werd bekend dat er twee kinderen uit

de hoofdstad bij waren, die maanden eerder als vermist waren opgegeven en in wier omgeving niets verdachts was voorgevallen tot het moment van hun 'vlucht'.

Bijzondere situaties vragen altijd om een andere manier van denken. Iemand vergeleek de komst van de kinderen eens met het fascinerende synchroonvliegen van spreeuwen: een zwerm van duizenden vogels die in een oogwenk een compacte wolk vormen en allemaal tegelijk een bocht van honderdtachtig graden maken. Ik herinner me een voorval dat me om de een of andere reden nog haarscherp voor ogen staat. Het gebeurde in een van de maanden waarin de kinderen moeten zijn verschenen. Ik reed 's morgens vroeg samen met Maia naar het gemeentehuis, waar ik mijn werkkamer had. Vanwege de warmte zijn de werktijden in San Cristóbal heel strikt, mensen staan 's ochtends om zes uur op en het leven begint letterlijk bij het ochtendgloren, de officiële werkdag is van zeven tot één uur, het moment waarop de hitte meestal niet meer uit te houden is. Tijdens de warmste uren van de dag – in de regentijd van één tot halfvijf – is de stad ondergedompeld in een tropische versuffing, maar 's ochtends zijn de inwoners van San Cristóbal zo vitaal als ze maar kunnen zijn, wat waarschijnlijk ook weer niet zoveel zegt. Maia reed die ochtend met me mee omdat ze iets op de muziekschool moest regelen en toen we bij het stoplicht aan de rand van het centrum kwamen,